

Makkai Júlia Anna

A múlt kiállítható részei: Erdély-reprezentációk a 20–21. századi szépirodalomban

Az elmúlt években a magyar nyelvű könyvpiacra megjelent néhány olyan Erdélyről szóló regény, amelyek népszerűségük révén ma képet, identitást, márkaértékeket hoznak létre és alakítanak ki, vagyis fontos szerepet játszanak a régió megítélésében. Tanulmányomban azt vizsgálom, hogy milyen toposzokba, narratív sztereotípiákba és ikonográfiai összefüggésekbe ágyazódik bele Erdély neve ezekben az Erdélyről szóló szépirodalmi alkotásokban. A kiválasztott könyvek Ugron Zsolna (*Úrilányok Erdélyben*), Cserna-Szabó András (*Szíved helyén épül már a halálcsillag*), Méhes György (*Kolozsvári milliomosok*) és Bánffy Miklós (*Erdélyi történet*) művei.¹

Módszerem lényege, hogy egy elemzési modell keretében gyűjtöm össze azokat a régiót tárgyiasító komponenseket, amelyek több regény összehasonlítására is alkalmasak. Ilyen komponensek például: *időszerkezet* (elbeszélte idő, idő-tér viszonya), *térszerkezet* (urbánus-rurális jelleg, a terekhez kapcsolódó értékek és jelentések, épített környezet, tipikusan erdélyi tájként jellemzett tájak, táji civilizációs komponensek – gazdaság, kultúra, politika, gasztronómia), *demográfiai adatok* (etnikumok elosztása, társadalmi hovatartozás, életkori és foglalkozási kategóriák), *szövegfelszín* (nyelv, stílus, nyelvi sajátosságok, rétegek, nyelvi markerek), az erdélyi múlttal kapcsolatos *források, sztereotípiák és mítoszok*.

A szociálpszichológiából jól ismert *reprezentáció*fogalom és a társadalmi imaginárius kutatások adták a kiindulópontot az elemzési modell kialakításához.² A *reprezentációk*

Makkai Júlia Anna (1989) – doktorandus, BBTE, Kolozsvár, Hungarológiai Tanulmányok Doktori Iskola, julia.makkai@gmail.com

¹ Ugron Zsolna: *Úrilányok Erdélyben*. Ulpius, Bp. 2010; Cserna-Szabó András: *Szíved helyén épül már a halálcsillag*. Magvető, Bp. 2013; Méhes György: *Kolozsvári milliomosok*. Ulpius, Bp. 2008; Bánffy Miklós: *Erdélyi történet*. I–III. Harmadik kiadás. Helikon, Bp. 2012.

² Arjun Appadurai: *A lokalitás teremtése*. Szelják György–Árendás Zsuzsa (ford.), Regio 3. 3–32; Bronislaw Bacsko: *Les Imaginaires sociaux. Mémoires et espoirs collectifs*. Payot, Paris 1984; Charles Taylor: *Modern Social Imaginaries*. Duke University Press, Durham–London 2004; Cornelius Castoriadis: *L'institution imaginaire de la société*. Edition de Seuil, Paris 1975; Dominique Kalifa: *Les bas-fonds. Histoire d'une imaginaire*. Seuil, Paris 2013; Feischmidt Margit: *Erdély-(de)konstrukciók*. Néprajzi Múzeum–PTE Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, Bp.–Pécs 2005; Hanna Fenichel Pitkin: *The Concept of Representation*. University of California Press, Berkeley–Los Angeles 1967; Katja Valaskivi–Johanna Sumilaia: *Circulating Social Imagineries. Theoretical and Methodological Reflections*. European Journal of Cultural Studies 17(2014). 229–243; Marc Augé: *Non-lieux. Introduction à une anthropologie de la surmodernité*. Seuil, Paris 1992; Moscovici Serge: *Theory of social representations (Társadalomlélektan)*. Osiris kiadó, Bp. 2002; Saadi Lahlou–Jean-Claude Abric: *What are the „elements” of social representations?* Papers on Social Representations 20(2011). 1–10.

valóság tartalmakat jelentenek, amelyek szoros kölcsönhatásban vannak a világról alkotott percepcióinkkal. Ezek a valóság tartalmak megképzett, konstruált tartalmak, amelyeket a kultúripar termelői hoznak létre és terjesztenek különböző médiumokon (például a sajtó, népművészet, szépirodalom, a vizuális tartalomtermelés formái, mint a festészet, mozgóképek, fotó stb.). Jellemzőjük, hogy állandó használatban vannak a társadalomban, azon közösség által, amely számára létrehozták őket. Használat során társadalmi képzeletté alakulnak, és meghatározzák a terek kezelését és az identitások szerveződését, ugyanis forgalomba hozzák a terekről és a közösségi identitásról felfogott és megélt képet.

A társadalomról felfogott vagy a társadalom önmagáról alkotott képe, a társadalmi imaginárius reprezentációi „nem leképezik a társadalom értékösszefüggését, hanem létrehozzák azt. [...] mindezt történetmondással, látványképzéssel lehet elérni, az összefüggések fel/megmutatása, elmesélése által”.³ Mivel ezek a tartalmak konstruált voltukból fakadóan jelentéssel vannak ellátva, képesek az érintett közösség aktivizálására, pontosabban képesek arra, hogy „a közösségi identitások kijelöljék területüket és annak határait, másokhoz való viszonyukat, a barátokról és ellenségről alkotott koncepciójukat s múltjuk és jövőjük értékösszefüggését. Továbbá a közösségi identitás az, amely a régiót megkülönbözteti az egyszerű fizikai tértől, amely nem más mint társadalmi konstrukciók együttese.”⁴

A megkonstruált tartalmak forrása az *emlékezet*, *örökség* és az *identitás*, amelyet a historiográfusok a „nagy kiterjedésű jelen”, a *prezentizmus* jelenségével magyaráznak. Egyik megjelenési formája egy térség kulturális örökségének középpontba állítása, amelyben a megmentés, megőrzés társadalmi gyakorlatai nyernek teret. François Hartog francia ókortörténész és historiográfus *A történetiség rendjei. Prezentizmus és időtapasztalat* című könyvében, a szeptember 11-i eseménnyel magyarázza a jelenséget, amely egy időben történik, láttatja is magát, megemlékezik saját magáról a kamerák által, azonnal *történeti dimenziót* nyer.⁵

Ebből is érzékelhető, hogy a *média* nagy szerepet játszik a jelenség létrejöttében, a televízió térnyerésével a média a jelent felhasználva eseményeket termel és fogyaszt. A jelen már alakulása pillanatában történetinek mutatja magát, múltnak látszik.⁶ A *turizmus* is erős hordozója a prezentizmusnak: az egész világ elérhető közelségbe került, „szűrőjén” keresztül a múltnak más-más részei lesznek érdekesek.⁷

Hartog ehhez a nagy kiterjedésű jelenhez három kulcsfogalmat rendel, amelyek ugyanakkor feltételei is: az *emlékezet*, amely akaratlagos (oral history) és rekonstruált (megírt történet), az *örökség* (megóvása, értékének hangsúlyozása, előmozdítása) és a *megemlékezés*. Mindhárom kifejezés egy negyedike mutat rá, vagy akár ez képezi az előző három alapját: az *identitás*.

Az *emlékezet* Hartog definiálása szerint a társadalmi gondolkodás sajátja, amely kollektív emlékekből, áll és ezekből az emlékekből csak azok maradnak meg, amelyeket a jelenlegi keretein belül működő társadalom rekonstruálni tud.⁸ Ezáltal az *emlékezet* egyre nagyobb teret hódított magának, az 1980-as években már látványosabb és kézzelfoghatóbb formában, a *kulturális*

³ Keszeg Anna: *A holdbéli völgy képzelete*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kvár 2015. 16.

⁴ A. Paasi: *Region and Place-regional identity in question*. Progress in Human Geography, XXVIII(2003). 4. sz. 475–485.

⁵ François Hartog: *A történetiség rendjei – Prezentizmus és időtapasztalat*. L'Harmattan – Atelier, Bp. 2006. 20.

⁶ Uo. 115.

⁷ Uo. 114.

⁸ Uo. 123.

örökség fogalmával teljesedett ki. A *kulturális örökséget* rendeltetéséből fakadóan védeni kell és összeírni, fel kell írni és újragondolni idővel. Ezen új hullám hatására emlékműveket emeltek, múzeumokat renováltak és nyitottak meg. Az emberek kötödni kezdtek a helyek emlékezetéhez, ebben az időben Pierre Nora megalkotta az „emlékezet helye” kifejezést a *Les Lieux de mémoire* (*Az emlékezet helyei*) című korszakalkotó munkájával. Megállapítása szerint az örökség az emlékezethez kötődik, és az *identitás* hordozója, egy olyan identitásé, amely eltűnéstől fenyegetett, feledésbe merült, önmagát kereső és kitaláló identitás.⁹ Az *örökség* feladata valójában az, hogy kiemeljen, észlelhetővé tegye mindazt amit nem látunk, amit hamarosan nem is láthatunk majd.

Azt, ahogyan látjuk a múltat, számos „prezentációs elem” alakítja, történeti emlékekhez rendelt tájékoztatásra és népszerűsítésre szánt reklámhordozók (füzetek, táblák stb.), idegenvezetők magyarázatai vagy lerombolt műemlékek helyreállítása és létrehozása.¹⁰

A múlt különböző részeinek megragadása, kiemelése és megmutatása a média és a turizmus mellett a szépirodalomnak is a sajátja. Kutatásomban a szépirodalom mint médiatermék jelenik meg, ugyanis mediális szempontból nagyon fontos komponenseit hordozza adott közösségnek, jelen esetben az erdélyi magyar és magyarországi magyar társadalom „autentikus tudásának”. Az általam kiválasztott szerzők írásaiban elemzem, Hartog kulcsfogalmai mentén, az emlékezetnek azon komponenseit, amelyek aktualizálásra kerülnek: *akaratlagos emlékezet* (oral history), *rekonstruált* (megírt történet), *örökség* (megóvása, értékének hangsúlyozása, előmozdítása) és *a megemlékezés*.

Ugron Zsolna (szül. 1978) *Úrilányok Erdélyben* című regényében a kommunista rezsim idejében államosított birtokokat visszaszerző hajdani erdélyi arisztokrácia leszármazottainak életébe enged betekintést. Célja egy egzotikus régió megmutatása egy olyan letűnt társadalmi osztály révén, amely a 20. századi történelem megrázó eseményeinek áldozata. A könyvben a kortárs populáris női irodalom kánonja szerint hozta létre Erdélyt a szerző, ahol a központi szereplők, ezen családok örökösének életét mitikus keretbe állította. A regényben visszaemlékezés jelleggel a rendszerváltás előtti korszakból családi anekdotákat, történeteket ékelt be a napjainkban zajló eseménysorba. A retrospektív elemek ötvözése a jelent érzékeltető cselekménnyel kiváló eszköze a prezentizmusnak, a romániai kommunista diktatúra időszakának szeleiteit, a rendszer következményeit, a társadalomra való hatását állítja közszemlére. A regény elején megjelölt szerzői szándék a megemlékezés, a múlt identitásként való felvállalása és használata: „Nem gondolom, hogy a múltat kellene élnünk, vagy azt a világot próbálnunk visszahozni saját életünkbe. Akkor sem, ha a történelem szeszélye most néhányunknak megengedi, hogy visszatejünk a kastélyokba. De abban hiszek, hogy meg kell őriznünk azt a darabot, amit még lehet, és tudnunk kell a helyét. A történelmet, azt hiszem, nem lehet megúszni – valamit kezdeni kell vele.”¹¹ Továbbá a valamikor virágkorát élő erdélyi arisztokrácia örökségéből megmaradt „ereklyék” megmutatása elsődlegesen egy olyan magyarországi közönségnek, melynek nincs hiteles tudása erről a térről. Ebben az értelemben a szerző által „létrehozott” Erdély a François Hartog féle *örökség* idődimenziója szerint működik, célja a *megóvás* és *értékhangsúlyozás*.

Ugron Zsolna regényének központi dilemmája a valamikor államosított ingatlanok visszaszerzése, majd azok rendbehozatala és felhasználása kereskedelmi célok szándékával. A rendszerváltás előtti múlt ilyen formában válik aktuálissá.

⁹ Uo. 148.

¹⁰ Uo. 90.

¹¹ Ugron Zsolna: *Úrilányok Erdélyben*. Upius, Bp. 2010. 7.

A *prezentizmus* mellett áll a szövegben érzékelt interkulturalitás, amely az Erdélyből elszármazott arisztokraták „új hazájával”, azokkal az országokkal mutatkozik meg, ahova a rendszerváltás előtti időszakban az arisztokrák menekültek. Örököseik hazájuknak tekintik egyaránt Erdélyt és ezeket az országokat a világ bármely pontján. Ilyen formában az egész világ elérhető közelségbe kerül, mintegy hálózatot alkotva.

Az idő tapasztalatával kapcsolatos fogalmak visszaköszönek a regényhez írt reklám- és fűlszövegekben is, mint ilyen a *moly.hu* népszerű könyves webportálon olvasható bemutatató leírásban: „valóságos”, „utazás”, „sodró”, „nyüzsgés”, „találkozás” (feltétele a távollét az időben), „örökség”, „pillanatképek”, „elsüllyedt”, „világ”, „kései”, „nem mindennapi”, „hétköznapjaiból”.¹²

Az erdélyi tájat regényében az író az Erdélyről szóló mai magyarországi társadalmi beszédben élő kép szerint hozza létre, amelyet az *Erdély-(de)konstrukciók* című tanulmánykötetben „ősmagyar-egzotikus” ambivalenciával diagnosztizáltak a szerzők.¹³ A régió a valamikori Magyarország maradványaként jelenik meg, az ősi, autentikus magyar kultúrát „örző” kultuszhelyként. Emelett kevésbé modernizált, civilizálatlan, paraszti társadalom idilljével szinonim a nyugatosodott, urbanizálódott, fogyasztói Magyarországgal szemben. Erdélyt „másként”, egzotikusként, természetközeliésként mutatja be. „mi úgy nőttünk fel, hogy ez volt az Atlantisz, az elveszett világ, mi nem tündérmeséket hallgattunk tátott szájjal, hanem nagyapám meg Pólika történeteit, az ő Erdélyük volt a meseország, és most tessék, Szent György, itt a sárkány, mehetsz harcolni, szerezd vissza, építsd fel. Szerinted nem lennék hülye, ha ehelyett Budapesten valami multinak próbálnék minél több pénzt keresni?”¹⁴ Ebben az értelemben Erdély ellenvilágként, amolyan menedékként jelenik meg a regényben az ide utazó szereplők számára. Ugron Zsolna regénye szembeállítja a budapesti létformát és az elmaradott, de autentikusan megmaradt erdélyi települések életét. A kortárs populáris női irodalom hazatérés-kliséjét, a modern nagyvárosból a szülőhelyre, ahol az igaz énre való rátalálás zajlik¹⁵, ebben az esetben az *Erdély-eszképipizmus* helyettesíti. A tájképzés során a magyarországi Erdély-reprezentációkban megtalálható legismertebb sztereotípiákat is felsorakoztatja, mint például: épített környezet - rossz és poros utak, tönkretett és lepusztított épületek, „reneszánsz ablakkeret”; gasztronómia - kolozsvári töltött káposzta; Erdélyhez köthető hírességek - „az angol trónörökös üknagyamamája”. A természeti tájból „villanások” formájában egy-egy értéket emel ki, mint például a borvíz: „A hideg ásványvízű medencét ritkán, szinte alig látogatták az udvarház lakói. Bár a birtokhoz tartozott, nyáron leginkább a falubeli gyerekek pancsoltak benne, csak néha zavarta meg őket egy-egy reumás öreg, aki csontjait kúrálni járt a forráshoz.”¹⁶

A kritikákban megfogalmazódik az az álláspont, miszerint a regénybe ékelt anekdotikus részek mind nyelvileg, mind tartalmilag felülmúlják a kerettörténetet. Számos köznyelvben használatos fogalmat, a kortárs szleng elemeit építette be a szerző a szövegbe, mint „nyüzsgöve”,

¹² Moly: *Ugron Zsolna-Úrilányok Erdélyben*. <http://moly.hu/konyvek/ugron-zsolna-urilanyok-erdelyben>, letöltés ideje: 2015.12.5.

¹³ Feischmidt Margit: *A magyar nacionalizmus autenticitásdiskurzusainak szimbolikus térfoglalása Erdélyben. = Erdély-(de)konstrukciók*. Szerk. Feischmidt Margit. Néprajzi Múzeum, Bp.–Pécs, 2005. 7.

¹⁴ Ugron Zsolna: *Úrilányok Erdélyben*. Ulpius, Bp. 2010. 85.

¹⁵ Sally Robinson: *What's Contemporary about Contemporary Women's Fiction?*. *Modern Fiction Studies* XVII(2001). 987.

¹⁶ Ugron Zsolna: *Úrilányok Erdélyben*. Ulpius, Bp. 2010. 62.

„pózolt”, „belebambulni”, „nagyon szőke, „nagyon happy”. A regény nyelvezetének szükössége miatt csak olykor, egy-egy villanásra kapunk némi ízelítőt a helyi nyelv sajátosságaiból.

Az *Úrilányok Erdélyben* a jelenlegi magyar nyelvű populáris irodalom azon terméke, amelyből többszöri újrakiadás révén hetvenezer példányt adtak el Magyarország- és Erdély-szerte.

Cserna-Szabó András (szül. 1974.) *Szíved helyén épül már a halálcsillag* 2013-as kiadású regényében napjaink Kolozsvárjára kalauzolja olvasóit, ahova főhőse szerelme után, egy romániai lány nyomába ered. A szerző a múlt század eleji történelmi épített környezettel és utcanevekkel, elismert román költők és prózairók neveivel „misztifikált” Kolozsvárra utazunk. Kolozsvár a regényben „kultikus térré” alakul egy „történetetlen” időben, a főhős eredetileg Léna után érkezik ide, de egy „mindent elsöprő” szerelem hatására Kolozsvár egy Krúdy féle időtlenség színtere lesz, egy időutazásé, ahol Emlék Bundás nevű főszereplő elveszíti időérzékét. Az időutazás egyfajta menekülési lehetőség is, a főhős saját jelenétől, sivár valósága elől menekül gyakran műltszázadi szakácskönyvek, 20. századi költők megidézett világába és Kolozsvárra. Erdély ebben a formában a szubjektív idő színtere, nincs identitásvonatkozása, mivel a szerző egzotikus színhelyként használja a térséget. Egy bizonyos értelemben, inkább csak sejtetve, Cserna-Szabónál is megjelenik az „Erdély, mint ellenvilág” szimbólum, menedék a nagyváros zaja elől a kissé elmaradott, idillikus világba. De ez a szempont nem kap akkora hangsúlyt a regényben.

Az időbeli dimenziók megtapasztalása, idősíkokkal való játék kedvelt eszköze a szerzőnek, a főhős western regényt ír és ezzel a párhuzammal lesz ez a könyv „regény a regényben”, melyben egyidőben ismeri meg az olvasó Emlék Bundás életét és az őaltala kitalált Mocskos Tizenegyek Bandájának történetét. A két idősíki találkozik időnként a regény folyamán. A regényhez kapcsolt ismertetőben az időt a következő fogalmakkal érzékeli: „vasárnap délután”, „pillanat”, „emlék”.¹⁷

A tájképzés Kolozsvár virtuális térképének sztereotipizált elemeiből épül fel, a város olyan fontos csomópontjai kerülnek említésre a könyvben, mint a „főtéri OTP-automata”, a Bulgakov Café, a Farkas utcai templom, Vár utca, a Karolina tér vagy a Házsongárdi temető. A hatalomváltások „örökül hagyott” kettősségre utalnak az épített környezet ékességei. Az erdélyi magyarok körében napjainkban is használatosak a „régí magyar” utcanevek még a múlt század tájkáráról. Nem hivatalosan Kolozsváron is két neve van az utcáknak, ahogy erre utal is a szerző „Tandem kerékpárral érkezett élelem. Felültem mögé, és már suhantunk is át az öreg városban, végig a hosszú Horea úton. – Ezt régen Horthy Miklós útnak hívták, de ezt nem kell hangoztatni.”¹⁸ Ebből a kettősségből fakadóan a múlt, az úgy nevezett „magyar világ” állandóan jelen van, nem múlt el teljesen az épített örökség és egy közösség által megőrzött és használt utcanevek formájában.

Cserna-Szabó regényében a hagyományos magyaros ételektől kezdve, a keleti különlegességeken át az erdélyi konyha sajátjait vonultatja fel: körömpörkölt, paprikáskrumpli, ökörszályleves, kolozsvári káposzta, hurka-kolbász stb. Az „ál-székely” karakter turisták számára igen vonzó székely tájszóval további étkeket sorol fel: „Tőtött árdé, sárgalegény, pityókatokány, bócuji, lófinggombás laska, kirlánflékeny, hecsempeccses pánkó, kokojzás lapótya,

¹⁷ Moly: Cserna-Szabó András – *Szíved helyén épül már a halálcsillag*. <http://moly.hu/konyvek/cserna-szabo-andras-szived-helyen-epul-mar-a-halalcsillag>, letöltés ideje: 2015.12.5.

¹⁸ Cserna-Szabó András: *Szíved helyén épül már a halálcsillag*. Magvető, Bp. 2013. 245.

agycsorba.”¹⁹ A többségi Magyarország által kevésbé ismert Székelyföld képzeletbeli tájként jelek által egzotikussá alakul, a saját földrajzi koordinátáitól függetlenül.

A regény főhőse szellemi találkozásokat folytat a kolozsvári erdélyi magyar kultúra nagy alakjaival: „Délutánonként átjárok Dsidához sakkozni, Istenről diskurálunk, Bajor Andorral a lírai novella esélyeiről tárgyalunk reggelig, Bánffy gróffal szivarra gyújtunk a naplementében, és Erdély jövőjét latolgatjuk.” A Magyarország felől jövő Erdély iránti érdeklődést bizonyítja, amelyet György Péter diagnosztizált,²⁰ munkájára alapozva joggal állíthatjuk, hogy a megnevezett, hitelessé avatott erdélyi személyiségek, helyszínek elérhetik a magyar nyilvánosság ingerküszöbét, amelyeket az kiemelt és narratívába illesztett. Ezáltal Cserna-Szabó regényében Kolozsvár „kultikus térré” alakul egy „történetetlen” időben. Olyan Kolozsvár-képnek tűnik, amit egy 2011–2012 tájkéán egy hetet a városban töltő turista össze tudott rakni.

Méhes György (1916–2007) *Kolozsvári milliomosok* legismertebb írása egy iparos (tímár-) család perspektívájából szemlélteti a Trianon előtti és utáni erdélyi társadalom és a család magánéletének eseményeit. A részletes kor, tér és személyleírásokkal a polgárság berendezkedésének bemutatására törekedett az elbeszélő. A könyvben fontos szerepet kap a térség multietnikus jellege, amely vállalkozó és professzionális polgárság differenciáltságát eredményezte.²¹ Méhest a Renner család inspirálta, róluk mintázta hőseit, és életüket adaptálta regényébe.

A szerző történelmi ismereteket, valós személyektől begyűjtött emlékeket, információkat dolgozott fel saját történetírásába, amely bizonyos tekintetben az „oral history” módszer sajátja. Ebből kifolyólag François Hartog időértelmezésében a regény *akaratlagos*, ha úgy tetszik, *oral history* szerű történet.

A regényt bemutató kísérőszövegben az időt kifejező fogalmak: „Trianon előtti és utáni”, „békebeli”, „háborús idők”, „mesék – valóság”, „tündöklés – bukás”, „ma is érvényes”.²² Az erdélyi táj megképzésénél a tipikusan erdélyi konyha gasztronómiai elemei fontos szerepet játszanak: lucskos káposzta füstölt csülökkel, aranygaluska, heránytokány, meggyes rétes, szalonna, pálinka stb.

Kritikusok szerint Méhes György szereplői hiába hiteles alapokból, a kolozsvári Renner család történetéből ihletődtek, a megrajzolt karakterek sokkal inkább mesealakok, olyan hősök, akik „egy elvet beszélnek”, s nincs az a fordulat, ami kizökkentené őket meggyőződésükből. A jellemvonások leegyszerűsítettek és ebből kifolyólag hiányzik az árnyalt jellemábrázolás, felszínessé válik, mint például idősebb Keller Frigyes karaktere közhelyessé válik azáltal, hogy munkakedvének köszönhetően szinte megdicsőül munkásai körében, és inkább a „szocreál derék munkásigazgatóját” vetíti elének. Továbbá a sablonosság fellelhető abban is, hogy Méhesnél az alakok jellege legfőképpen nemzetiségükből fakad: „a németek szorgalmasak, és csak a tisztas munkában hisznek”; „a zsidók – persze akad »jó zsidó« is – meg az üzletelésben”; „a magyarok bohémek, mégis csavaros gondolkodásúak, a románok pedig korrupáltak, de azért ők sem hülyék.”²³

¹⁹ Cserna-Szabó András: *i. m.* Magvető, Bp. 2013. 230.

²⁰ György Péter: *Állatkert Kolozsváron – Képzelt Erdély*. Magvető, Bp. 2013.

²¹ Gyáni Gábor: *A középosztály és a polgárság múltja különös tekintettel a dualizmus kori Erdélyre*. http://www.adatbank.ro/html/alcim_pdf530.pdf, letöltés ideje: 2015. 06. 14.

²² Moly: *Méhes György. Kolozsvári milliomosok*. <http://moly.hu/konyvek/mehes-gyorgy-kolozsvari-milliomosok>, letöltés ideje: 2015.12.5

²³ Méhes György: *Kolozsvári milliomosok*. Ulpius, Bp. 2008. 154.

Bánffy Miklós (1873–1950) *Erdélyi történet I–III.* című regénytrilógiájában, 1904-től 1914-ig zajló eseménysorban mutatja be az Osztrák–Magyar Monarchia és a történelmi Magyarország felbomlását előre jelző időszakot. A kiegyezés óta kormányon levő Tisza István miniszterelnök Szabadelvű Pártjának széthullása, az ellenzéki koalíció választási sikere és bukása, balkáni háborúk, szarajevói merénylet és a kirobbanó első világháború keretébe helyezi regényének cselekményét. Hartog idődimenziója alapján Bánffy trilógiája *emlékezet, rekonstruált (megírt) történet.*

A regény online ismertetőjében Móricz Zsigmond a trilógiáról írt méltatását olvashatjuk, a következő fogalmak utalnak az időre: „20. századi”, „az első világháborút megelőző évtizedek”, „1904 és 1914 közötti évtized”, „megújulás”.²⁴

Vallasek Júlia *Az elismerés fokozatai* című tanulmányában ír a Bánffy-novellisztika „ősi”, „primitív világokat” megjelenítő erejéről, történetek, melyek a külvilágtól elzárt térben alakulnak.²⁵ Az „Erdélyi történet”-ben részletesen bemutatásra kerül a havasi románok, mócok kultúrája és sorsa, akiken Abády segíteni akar. Odautazása során mutatja be a havasi életformát, az embereket, akiket meg is szólaltat néhány román nyelvű kifejezés erejéig.

A régió civilizációs komponenseként hangsúlyos szerepet kap a regényben az erdélyi regionális politika ismertetése a magyar országos politika, illetve az európai nagypolitika eseményeinek és konfliktushelyzeteinek vetületében. A regényben elhangzó kérdés egy havasi román ember részéről a nyelvi jogokat illetően a sors iróniája is lehetne napjaink perspektívájából: „Azonban a gróf úr is el kell ismerje, mennyire igazságtalan, hogy az adminisztrációban, amely közvetlen a nép szolgálatára van rendelve, lehetséges az, hogy a jegyző, a szolgabíró, az adószedő nem beszélik a nép nyelvét. Hogy az a saját nyelvét nem használja a bíró előtt, vagy csak tolmáccsal. Pedig ezeket még az a nemzetiségi törvény is beígérte, melyet a magyarok hoztak minélkülünk, mert mi keveseltük azt, amit ígért.”²⁶

A regény során Bánffy több nyelvi regisztert mozgat meg egymással párhuzamosan: „rétegnyelvi elemek (pl. vadászat, kártya, bál sajátos szóhasználata) keverednek a *couleur locale* szerepet betöltő mezőiségi »a-ző« nyelvjárás, illetve az erdélyi regionális köznyelv egyes elemeivel.”²⁷

A kritikusok szerint a trilógiát egyedülállóvá teszi a magyar irodalomban az arisztokrácia életmódját részletekig felidéző képsor. A szerző társadalmi helyzetéből fakadóan egy hitetlen belső szemlélet egy letűnt társadalmi osztály életviteléből: kaszinói összejövetelek, táncmulatságok, nagy családi ebédek, lóversenyek, vadászatok, haboskávés társalgások, kártyapartik, párbajok, szerenádok élményszerű rajza, az akkori életforma és belső rend felidézésével: „Cukorrepátáblán fogolyra vadászni, vaddisznót lesni a kiskárpáti erdőkben; [...] Nagyokat lovagolni a lankás dombokon a Kollonich fiúkkal, igen, és Klárával! Teniszezni egész délutánokat, és este ott a hosszú, sötét zeneteremben zongorázni.”²⁸

²⁴ Libri könyvkiadó: *Erdélyi történet I–III.* – Bánffy Miklós művei I. <http://www.libri.hu/konyv/erdelyi-torteneti-iii.html>, letöltés ideje: 2015.12.5

²⁵ Vallasek Júlia: *Az elismerés fokozatai – Bánffy Miklós munkássága a második világháború idején*, <http://www.holmi.org/2002/10/vallasek-julia-az-elismeres-fokozatai-banffy-miklos-munkassaga-a-masodik-vilaghaboru-idejen>, letöltés ideje: 2015.06.15

²⁶ Bánffy Miklós: *Erdélyi történet I. – Megszámláltattál... Helikon, Bp. 2012. 220.*

²⁷ Vallasek Júlia: *Az elismerés fokozatai – Bánffy Miklós munkássága a második világháború idején*, <http://www.holmi.org/2002/10/vallasek-julia-az-elismeres-fokozatai-banffy-miklos-munkassaga-a-masodik-vilaghaboru-idejen>, letöltés ideje: 2015.06.15

²⁸ Bánffy Miklós: *Erdélyi történet I. – Megszámláltattál... Helikon, Bp. 2012. 80.*

A regényben igen nagy részletességgel felvonultatott gasztronómiai elemek két társadalmi réteget határolnak be, az arisztokrata családok nagyszabású külföldi, más kultúrából át-emelt ételkülönlegességei mellett, képet kapunk a szerényebb, kevésbé pompázatos, de annál természetközelibb, tipikusan erdélyiként jellemzett étkekből: „Friss, egészen fekete rozsenyeret, vastag, savanyú tejföllel, hideg bivalytejet vagy valami édes süteményt a tegnapi tésztából.”²⁹

Politikus az erdélyi „másféleség” megtestesítője és a magyar-román kölcsönös megértés híve, Bánffy önmagáról mintázott főhősét és az erdélyi ember típusát így látatja: „Maguknál, erdélyieknél, az ember sohasem tudja, miként fogadják. [...] Maga azt nem tudja, de én jól látom, hogy mások maguk, mint az itteniek. Egyénibbek talán, nem olyan egyetlen módlból öntötték, mint az idevaló embereket, legalább a mi körünk embereit és... és nem olyan bizonyos, hogy ki mire és hogyan reagál. (– Talán a medvékkel való szorosabb kapcsolataink...) – Lehet. Medve? Az egészen rokonszenves fráter is lehet, egy olyan jó, kicsit lomha medve! De nem, nem ez! Magát és Gyerőffyt, más erdélyit én úgysem ismerem, én nem ilyenek látom [...] Inkább valami sólyomféle, aki messze néz, mindig messze... valahova el...”³⁰

Jelen tanulmányban azokat a régiót tárgyasító komponenseket (időszerkezet, térszerkezet, demográfiai adatok, szövegfelszín és az erdélyi múlttal kapcsolatos sztereotípiák, mítoszok), amelyek hatására Erdély mint kultúrtáj létrejön, François Hartog időértelmezése alapján próbáltam rögzíteni. Ugron Zsolna *Úrilányok Erdélyben* című írásában Erdély az *örökség* idődimenziója szerint „működik”, központi téma a megóvás és az értékhangsúlyozás. Cserna-Szabó András *Szíved helyén épül már a halálcillag* könyve Erdélyt egzotikus színhelyként használja, így nincs identitásvonatkozása, a régió egy szubjektív idő színtere. Méhes György *Kolozsvári milliomosok* regényében az emlékezet *akaratlagos* formájával találkozunk: a szerző által egy *oral history* szerű történetet képzel el. Bánffy Miklós *Erdélyi történet* című regénytrilógiájában mint *megírt történetben* az emlékezet a *rekonstruált* formája jelenik meg.

Elements of the Transylvania-Representation

Keywords: literature, representation, region, Transylvania

The research topic of my ongoing PhD-research aims to find the answer to the question: what kind of space-representations have the Transylvania-related literary works of the last few years, increasingly present on the European book-market created, and how are they capable of shaping the image of the region? The author of this paper intends to choose the literary works for analysis according to an own methodical model, and also intends to gather data about the chosen authors and poetical components through which the representations can be optimized during the demonstration.

²⁹ Bánffy Miklós: *Erdélyi történet I. – Megszámláltattál...* Helikon, Bp. 2012. 12.

³⁰ Bánffy Miklós: *Erdélyi történet I. – Megszámláltattál...* Helikon, Bp. 2012. 111.